

Hitlers och Stalins samarbete och vinterkrigets betydelse

av Stefan Forss

Résumé

The Winter War between the Soviet Union and Finland is often described as Finland's footnote to the Second World War. Before the 80th anniversary of this war, a lively debate began about Hitler's and Stalin's pact and its significance for the start of World War in Europe. Some traditional interpretations of Stalin's goals in Finland were challenged. Oddly enough, it was claimed that the stubborn Finnish government could be faulted for having misread Stalin's modest and understandable intentions only to secure the safety of Leningrad, thus causing the Winter War. In this paper it is re-established, that traditional interpretations need not be changed. The aim of the Soviet Union was to incorporate Finland in the Soviet Union or as a Soviet controlled Finnish Peoples Republic. The political decisions and military preparations to accomplish that were taken well in advance of the signing of the Molotov-Ribbentrop Pact and its additional secret protocol. The mobilisation and force build-up of the Red Army along the Finnish border from the Arctic Ocean to southern Finland were well on their way as Stalin negotiated with the Finns to settle the dispute "peacefully". This paper also deals with how Russian positions about this question have evolved since the break-up of the Soviet Union. A clear path from a liberal western historical research tradition of the early 1990s towards the contemporary disturbingly old-style Stalinist interpretation is recognised.

VINTERKRIGET BRUKAR IBLAND karakteriseras som Finlands fotnot till andra världskriget. För ett litet land är detta inte särskilt vanligt, men vårt lands, som man tänkte, hopplösa överlevnadskamp var då föremål för bred internationell förundran. Winston Churchill uttryckte sig lyriskt mitt under kriget i sitt radiotal den 20 januari 1940:

Endast Finland – det i farans gastkramning storartade, ja sublima Finland – visar vad fria män förmår.¹

Han tillade att man ännu ej kunde säga vad Finlands öde kommer att bli, men att ett sorgligare slutresultat inte kunde tänkas än att

detta präktiga nordiska folk till sist krossades och betvingat av den väldiga övermakten blev underkastat ett slaveri värre än döden.

Lyckligtvis gick det inte så. Finlands fria män och kvinnor förhindrade det, även med stöd av en sagolik tur. Vinterkrigets överlevnadskamp blev ett slags uppehållande strid, som finska armén och hemmafronten orkade föra just så länge att den totala katastrofen kunde undvikas. Detsamma upprepades sommaren 1944.

I internationella sammanhang betraktas Finland mestadels som ett litet, rätt osynligt och harmlöst land som för all del är stabilt, kunnigt och samarbetsvilligt. Finländarna är

inte särskilt vana vid beröm och personligen blev författaren överraskad då en respekterad brittisk professor och försvarspolitisk expert uttalade sitt oförbehållsamma erkännande för Finland under ett slutet internationellt seminarium i London 1988:

Finland hör till de mest betydande framgångshistorierna i Europa efter andra världskriget. Det kunde man alls inte ha förutspått under krigsåren.

Vinterkrigets arv är Finlands visitkort ute i världen.

80-årsminnet gav igen upphov till en offentlig debatt om krigets orsaker och också om frågan om Finlands regering agerade riktigt och kunde man rentav ha undvikit kriget. I det sammanhanget lyfte man särskilt fram den amerikanska historikern, professor Stephen Kotkin, berömd som Stalin-forskare och uttolkare. Med den s k ”nyaste forskningen” som stöd framfördes åsikten att kriget faktiskt kunde ha undvikits, eftersom Stalins målsättningar var begränsade och gällde enbart säkrandet av Leningrads säkerhet.² Finska regeringens obändiga attityd ledde alltså till ett för Finland dåligt resultat.

Den tolkningen får inget stöd i ”äldre” forskning. ”Den nyaste” historiska forskningen ska självfallet tas på allvar och bör bedömas, men dess vetenskapliga värde är inte kopplat till hur färska resultaten är, utan hur dess validitet står sig i förhållande till tidigare forskning. Som vetenskaplig disciplin är inte historia som t ex fysik, där genier likt Newton eller Einstein kunde förändra världsbilden med sina revolutionära teorier. Särskild kännedom om Finland hör inte till Kotkins styrkor, och enbart av det skälet kan han inte anses som någon överlägsen vinterkrigsexpert.

Den inre sovjetiska kampen om Molotov-Ribbentrop-avtalet

Frågan om hur man skulle ställa sig till Molotov-Ribbentropavtalet blev en het inrikespolitisk fråga 1989. I juli året innan hade Gorbatjov själv i Polen upprepat den gamla sovjetiska inställningen om att Stalins och Hitlers uppgörelse varit nödvändig.³

Sovjetunionens långvariga utrikesminister Andrej Gromyko, som i början av sin karriär var Molotovs assistent, framförde sin syn särskilt rörande det hemliga tilläggsprotokollet i en intervju för *Der Spiegel* den 24 april 1989. Han bestred skarpt det hemliga tilläggsprotokollets existens. Han hade aldrig hört någon sovjetdiplomat nämna något sådant dokument. Efter kriget hade Molotov poängterat för Gromyko att inga dokument rörande hans förhandlingar med Ribbentrop 1939 får erkännas utom de officiellt offentliggjorda.

Krigshistorikern, generalöverste Dmitrij Volkogonov, konstaterade emellertid i oktober 1992 att det fanns hållbara bevis på att Gromyko och en viss icke namngiven biträdande utrikesminister hade sett de hemliga handlingarna år 1975 och Gorbatjovs medarbetare Valerij Boldin 1987.⁴ Gromyko talade alltså osanning för *Der Spiegel*s redaktörer.

Låt oss gå några år tillbaka i tiden, till 1989. Diskussionen i Sovjetunionen kom upp i varv på våren och sommaren 1989, då den estniska professorn Endel Lippmaa föreslog för den sittande folkkongressen den 1 juni att man skulle bilda en kommission för att utreda Molotov-Ribbentropavtalet och dess hemliga tilläggsprotokoll. Gorbatjov som stod under starkt tryck från flera håll framförde vissa invändningar, men accepterade förslaget som folkkongressen godkände. Till kommissionens ordförande valdes Gorbatjovs

nära medarbetare Aleksandr Jakovlev, känd som arkitekten bakom presidentens reformprogram, perestrojkan. Därefter kom en mängd inflytelserika tjänstemän att i tur och ordning vittna om det hemliga tilläggsprotokollets existens. En kopia publicerades i veckotidningen *Argumenti i Fakti* i augusti 1989. Länge hade man påstått det vara en förfälskning, eftersom originaldokumentet då ännu inte hittats.⁵

Med stöd av historikern Lev Besymenskij upptäckt meddelade även Jakovlev i *Pravda* den 18 augusti 1989 att ”det inte rådde något tvivel om det hemliga tilläggsprotokollets existens”. Besymenskij hade till slut funnit kopian i utrikesministeriets arkiv. Molotovs samvetsgranna arkivarie Vassilij Panin hade arkiverat dokumentet 1939 och dessutom gjort tre kopior som var identiska med innehållet i den mikrofilm som förvarades i Bonn i Tyskland.⁶

I slutet av oktober 1992 rapporterades att man funnit originalen av Molotov-Ribbentropavtalet samt dess tilläggsprotokoll, enligt Dmitrij Volkogonov rörde det sig om sammanlagt nio dokument, i SuKP:s arkiv.⁷ Det är dock sannolikt att Sovjetunionens president Michail Gorbatjov överlämnade dem åt Rysslands president Boris Jeltsin den 23 december 1991, två dygn innan maktskiftet och sin egen avgång. Då Gorbatjov överlämnade dossiern, som rimligtvis även innehöll andra för Sovjetunionen graverande dokument till Jeltsin yttrade han: ”Jag är rädd för att dessa kan leda till internationella komplikationer. Om det besluter emellertid Ni.”⁸

Bilder på det till Sovjetunionen tillhörande originalavtalet publicerades av Istoritseskaja pamjat-fonden (Det historiska minnet) den 31 maj 2019. Ryska utrikesministeriet hade låtit fonden skanna avtalet.⁹

Jakovlev redogjorde för kommissionens resultat den 23-24 december 1989 (*Pravda*, 1989-12-24). Utredningsarbetet hade inte

varit lätt. Non-aggressionsavtalet självt var okontroversiellt.

Stalins primära motiv var däremot de hemliga tilläggsprotokollens centrala innehåll, möjligheten att sända styrkor till de baltiska republikerna, Polen och Bessarabien, och på längre sikt till Finland. Med andra ord, avtalets centrala innehåll gällde imperiets expansiva strävanden. [...] Efter det att Stalin trätt in på denna bytesdelningsväg tillsammans med den andra jägaren, började han uttrycka sig i hotfulla ordalag mot grannländerna och särskilt mot de små länderna. Han ansåg inte bruket av vapenmakt vara skamligt – så gick det till vid hanteringen av motsättningarna med Finland. [...] Allt detta bidrog till snedvridning av Sovjetunionens politik och statens moral.¹⁰

Följande dag gjorde Jakovlev en sammanfattning vid folkkongressens session och avslutade sitt tal som följer:

Vi drar en klar skiljelinje mellan det legitima och motiverade non-aggressionsavtalet och dess omoraliska och med det för alla socialistiska värden oförenliga tilläggsprotokollet, vilket är omöjligt att acceptera. Relativitetsteorin, bästa kamrater, var ett stort genombrott för förståelsen av universum. I de etiska värdenas rymd finns ingen relativitet. Det är vår plikt att återgå till de obesudlade moraliska värdenas grund. Det är hög tid att förstå, att olagligheter inte kan tolereras, inte enbart för de omedelbara konsekvensernas skull, utan för att det förgiftar sinnet och skapar lägen då orättvisa och opportunistik höjs till normer. Varje beslut, kamrater deputerade, bör vara inte endast politiskt utan även moraliskt hållbara.¹¹

Den sovjetiska II folkkongressen ogiltigförklarade Molotov-Ribbentropavtalet och dess tilläggsprotokoll med rösterna 1432-252 på julafton 1989. Efter det tillhörde Jakovlev inte längre Gorbatjovs närmaste krets och

han kritiserades skarpt både från konservativt och extremnationalistiskt håll.

Vinterkrigsforskningen sett med ryska och finska ögon

Från finländsk horisont var professor Michail I. Semirjagas (1922–2000) artikel ”Det okända kriget” (*Neznamenitaja voina*) i tidningen *Ogonjok* i maj 1989 banbrytande.¹² I den artikeln utmanade Semirjaga de då ännu råddande officiella sovjetiska föreställningarna om att kriget inte var annat än en begränsad gränskonflikt. Röda arméns insatsstyrkor mot Finland hade enligt Semirjagas uppgifter i mars 1940 stigit till mer än 50 divisioner och några tiotal brigader. Då man räknar in även de övriga försvarsgrenarnas styrkor uppgick den sovjetiska numerären till 960 000 man.

Vinterkrigsfrågan har utretts grundligt i decennier i såväl Finland som Sovjetunionen/Ryssland, och man har återkommit till frågan åtminstone en gång i decenniet. Ett halvsekel efter undertecknandet av Hitlers och Stalins Molotov-Ribbentropavtal och vinterkrigets början kunde man notera de första klara tecknen i Sovjetunionen om att landets roll och andel som anstiftare av det stora krig vi kallar andra världskriget började behandlas sakligt. Generalöverste Volkogonov – författare av en rysk Stalin-biografi – berättade den nya officiella sanningen om vinterkriget för Max Jakobson i januari 1989:

Stalin var skyldig. Han ensam beslöt att börja kriget utan att bry sig om marskalkarnas motstånd.¹³ Generalen var även säker på att Berija stod bakom Mainilaskotten. Enligt professor Ohto Manninen var det sannolikt att en NKVD-enhet under ledning av major Pavel Ignatjevij Okunev utförde eldgivningen.¹⁴

Senare samma år försökte Gorbatjovs medarbetare få sin chef att erkänna Sovjetunionens skuld som anstiftare till vinterkriget och att även besöka hjältegravarna vid Sandudds begravningsplats i Helsingfors, men ingetdera ägde rum på grund av de konservativas motstånd. Däremot hedrade han Lenins minne vid en byggnad i Hagnäs i Helsingfors där revolutionsledaren hade bott 1917.¹⁵

Den inflytelserika ryska tidningen *Rodina* (Fosterlandet) ordnade den 13 september 1995 ett rundabordsseminarium om vinterkriget i Moskva. Förutom redaktörerna deltog även namnstarka ryska och finska historiker och diplomater.¹⁶

Det kanske mest intressanta i denna ”fredliga” diskussion var hur en del av de ryska forskarna, såsom professor Semirjaga och forskaren Pavel Aptekar (f 1968) vid det ryska statliga krigsarkivet, framförde åsikter som var väldigt snarlika traditionella finska uppfattningar och hur de rök ihop med historieforskarna Nikolaj Barysjnikov och dennes son Vladimir Barysjnikov från St Petersburg och Vladimir Fjodorov som representerade Vänskapsföreningen Ryssland-Finland. De sistnämnda framförde mestadels traditionella stalinistiska sovjetuppfattningar.

Rörande frågan om Sovjetunionens målsättningar i Finland konstaterade professor Semirjaga att Sovjetunionen avsåg

att införliva hela Finland med Sovjetunionen. Pratet om att flytta gränsen 35 eller 25 kilometer från Leningrad är onödiga. [...] Det finns sådana som säger att Stalin inte ville ha krig. Självfallet ville han inte ha krig, precis som vilket som helst lands ledare, som ställer krav på sitt grannland. Han ville ha resultat. Och han hade inget emot det, att resultaten skulle uppnås med fredliga medel.

Pavel Aptekar redogjorde koncist för de militära beredskapsplanerna och styrkeupp-

laddningen mot Finlands gräns. Han ansåg tankarna på ”Sovjetunionens vilja att lösa problemen med Finland på fredlig väg vara mycket svagt underbyggda. Ifall Sovjetunionen verkligen ville lösa problemen på fredlig väg, varför började man då utifrån en stor krigsövning transporten av militära truppförband, fördelningar och stridsvagnar mot finska gränsen redan i augusti-september 1939?” Som exempel nämnde Aptekar den 168:e divisionen som uppställdes i Vologda samt vissa truppförband vid Estlands gräns. ”Över huvud taget var det redan då fråga om inledningen på styrkeuppladdningen.”

Ryska diplomaten Sergej Beljajev, som senare verkade som ministerråd vid ryska ambassaden i Helsingfors, uttryckte som sin bestämda åsikt att Sovjetunionens avsikt var att sovjetisera Finland. Beljajev hänvisade till Molotovs uttalande rörande Nationernas förbunds protest mot Sovjetunionens angrepp:

Sovjetunionen för inte något krig mot den finska republiken, det föreligger ett avtal med den finska folkrepubliken, med Kuusinens regering (under tecknat bokstavigt talat på krigets andra dag). Den gamla regeringen har flytt och lämnat landet vind för våg. De sovjetiska trupperna hjälper bara den ovannämnda regeringen i dess nedslående av vitfinska rövarband.

Beljajev som senare assisterade president Putin vid talrika statsbesök, deltog aktivt i projektet i Suomussalmi att upprätta ett minnesmärke – Raatteen Portti (Raate port) – för att hedra minnet av de i vinterkriget stupade finländska och sovjetiska soldaterna. I Sovjetunionen eller Ryssland finns inga minnesmärken över soldater som stupat i vinterkriget.

Beljajev fäste även uppmärksamhet vid frågan varför Sovjetunionen valde Suomussalmi till en strategisk anfallsriktning för Röda arméns operationer.

Den militära motiveringen är klar: det är det smalaste stället av Finland, och 163:e divisionen hade fått till uppgift att skära av landet i två hälfter. Men det fanns även ett annat motiv: Detta område är känt för sin fattiga befolkning och för dess vänstersympatier. Utöver arméförband var det här också ett NKVD-regemente som anföll. I dess uppgifter ingick att arbeta med lokalbefolkningen. Under de 2-3 veckor som de sovjetiska trupperna tillbringade i dessa kommuner hann de bilda kommittéer och hålla möten – det skapades celler av en ännu icke sovjetisk eller socialistisk, men väl ”folklig” makt. Detta visar på gjorda försök att sovjetisera Finland.

Ryska forskare har även senare kommit fram till likande resultat. Historikern Tatjana S. Busjujeva gör följande sammanfattning:

Alla ryska forskare är emellertid tämligen ense om att den sovjetiska regeringen hade för avsikt att införliva Finland och att göra landet till en socialistisk republik eller till Sovjetrepublik för att därmed kunna säkra Leningrad och stärka sin nordvästra gräns.¹⁷

Ryska forskare redogjorde i samma bok mer detaljerat om resultat man på 2000-talet kommit fram till rörande de för Finlands sovjetisering behövliga Röda arméförbanden och deras mål. Forskaren Ljudmila P. Kolodnikova hänvisar till sovjetledarnas egna uttalanden. ”Angreppet [den 30 november 1939] inleddes [på Karelska näset] med en förkrossande eldstorm från vårt artilleri. Motståndarens område stod i en enda stor brand”, mindes Röda arméns högsta politiska chef Lev Mechlis senare. Stalin krävde att trupperna skulle vara redo att inleda huvudanfallet i riktning Viborg den 14 december kl 9 på morgonen. ”Operationens viktigaste uppgift är att slå motståndaren grundligt och att erövra Viborg”, var den order som Stalin, Vorosjilov och Sjaaposjnikov utfärdade.¹⁸

Men detta var ändå bara Stalins officiella, begränsade målsättning. Kolodnikova:

Röda arméns uppgift var att förintå motståndaren på Karelska näset och norr om Ladoga på 8-10 dygn samt att förbereda anfallet mot Helsingfors och hela landets ockupation. Leningrads militärdistrikts råd var fullt övertygad om att [...] trupperna uppfyller ärofyllt sin heliga plikt till fosterlandet, förintå vitfinnarnas armé totalt och förhindrar för evigt krigshetsarnas tillträde till Finska viken och Leningrads stad.¹⁹

Kommandören för Leningrads militärdistrikt Meretskov och krigsrådets medlem Zjdanov skrev i sin dagorder den 29 november 1939:

Vi kommer inte till Finland som erövrare, utan som finska folkets vänner och befriare från storgodsägarnas och kapitalisternas ok. [...] Vi respekterar Finlands frihet och självständighet. Framåt, sovjetfolkens söner, Röda arméns krigare, framåt mot fiendens totala undergång.²⁰

I verkligheten står alltså bilden av Stalins begränsade mål i bjärt kontrast till de uppgifter hans medarbetare fick och de order dessa utfärdade samt också mot bakgrunden av det som ägde rum under kriget. Den information finländarna inhämtade under kriget och deras grundliga forskning under flera decennier motiverar inte att man ger upp på stabil grund vilande långvariga föreställningar.

Republikens president Kyösti Kallio konstaterade i sitt radiotal till folket på självständighetsdagen den 6 december 1939:

Nu ser ändå hela världen, att det inte handlar om Leningrads säkerhet, då angreppet sker längs hela den långa gränsen från Petsamo till Systerbäck och ända till Hangö udd. [...] Det verkar som om den mäktiga stormakten vill beröva oss vår självständighet som den själv erkänt och därmed allt som är oss dyrt och heligt.²¹

Vid bedömningen av Sovjetunionens målsättningar är helhetsbilden det centrala. Förutom de politiska förhandlingarna mellan Sovjetunionen och Finland måste man även beakta Röda arméns planer och deras verkställande. I professor Kotkins "nyaste forskning" behandlas den senare frågan mycket sparsamt. I detta sammanhang är det alltså skäl att lyfta fram äldre forskning: överste Matti Aarnios klassiska arbete *Talvisodan ihme* (Vinterkrigets under) innehåller en förtjänstfull analys av det sovjetiska järnvägsnätet och dess transportkapacitet och de problem som anslöt sig truppernas styrkeuppladdning.²²

Aarnio konstaterar att avtalet med Tyskland i augusti 1939 kom som en stor lättnad för Sovjetunionen. Redan samma vår hade man skridit till kraftfulla åtgärder för att stärka verkställandet av de mot Finland riktade planerna och därvid förstärkte man den personal som var underställd Leningrads militärdistrikts krigsråd. "Åtgärderna kände man snart av vid vår östgräns", skriver Aarnio. "I början av oktober [...] kunde [vår motståndare] använda även sådana divisioner och trupper, som i de ursprungliga planerna var reserverade för insats på andra håll."

Faran för ett tyskt angrepp hade försvunnit, men man var tvungen att reagera snabbt på Tysklands segerrika krig i Polen och dess erövringslust. "Således sände man från Kievs militärdistrikt redan före kriget en division, 100:e divisionen till Karelska näset."

Sovjetunionens mobilisering och truppuppladdningen till finska östgränsen på hösten 1939 var redan i sig en väldig logistisk uppgift.

Trycket och brådskan som Hitlers anfall i Polen förorsakade, var inte ägnad att underlätta truppkoncentrationerna trots redan verkställda förberedelser.

Aarnio beskriver ingående problemen som anknöt till transporterna och deras genomförande och lyfter fram trafikstockningarna i det inre Rysslands järnvägsnät. Hans slutsats är att

trupptransporterna (kraftsamlingen) med järnväg till vår östgräns tog tre gånger längre tid än till Karelska näset. Om man ytterligare tar i beaktande de långa marschavstånden och [de svaga] vägförbindelserna från Murmanbanan till gränsen, inser man att även det har förlängt kraftsamlingsfasen till vår östgräns.

Om man därtill tillägger, att Sovjetunionen längs vattenleder och järnvägar transporterat för krigföringen nödvändiga förnödenheter, ”visar allt detta att det fasta beslutet om truppers marsch in i Finland hade fattats långt innan den egentliga mobiliseringen”.

Aarnio ger även Sovjet fullt erkännande:

Då man beaktar de speciella omständigheter under vilka truppkoncentrationerna genomfördes, kan man säga att denna vidlyftiga förflyttning av styrkorna i tekniskt svåra omständigheter genomfördes synnerligen framgångsrikt. Det pekar på Röda arméns högsta lednings och järnvägsmyndigheternas kompetens och höga nivå. [...] Trupptransporterna på järnvägarna planerades ypperligt, vilket är det bästa beviset på att man använt inte endast tid vid förberedelserna utan också att högst kompetenta personer lagt ned mycket arbete på detta.

Överste Aarnios analys står på fast grund. I tidningen *Rodina* (12/1995) konstaterades att de konkreta krigsförberedelserna inleddes redan i juni.²³ Då började man bland annat grunda logistikcentraler för trupptransporterna. Sovjetunionens avsikter gentemot Finland var klara redan månader innan Molotov-Ribbentropavtalet slöts. Marskalk Kirill Meretskov, då kommendör

för Leningrads militärdistrikt, skrev i sina memoarer:

Stalin underströk att man kan vänta sig allvarliga drag från tysk sida redan under sommaren. Vilka de än vore, skulle de beröra även Finland direkt eller indirekt. Därför är det skäl att skynda.²⁴

Rysslands nuvarande inställning till andra världskriget

Efter Sovjetunionens sammanbrott kunde historieforskningen i Ryssland bedrivas på någorlunda normalt västerländskt sätt under närmare två decennier. President Jeltsin bad i maj 1994 Finland om ursäkt för vinterkriget såsom ett brott mot Finland. Under de senaste åren har linjen dessvärre förändrats.

Efter Sovjetunionens sönderfall ledde Rysslands reformsträvanden inte till önskat resultat. Landet förmådde inte konkurrera framgångsrikt med väst eller med det kraftigt växande Kina. Av den orsaken beslöt landets ledning att tillämpa en annan strategi för att återta och bevara landets status som stormakt.²⁵ Man skapade en nationell offerberättelse, som öser sin kraft ur det förgångna och där landet tvingas kämpa för sin existens, inringad av illviliga motståndare. Stora fosterländska kriget blev en av grundpelarna för självbilden i Putins Ryssland. Bilden av Sovjetunionens ärorika Röda armé tål inte att söndras, det har Rysslands extremnationalistiska tidigare kulturminister Vladimir Medinskij sett till.²⁶

Ryssland reagerade mycket negativt på den resolution Europaparlamentet godkände i september 2019 rörande Molotov-Ribbentropavtalets betydelse.²⁷ Enligt den bär även Sovjetunionen ansvar för att ha startat andra världskriget. President Putin ansåg ståndpunkten vara ”en skamlös lögn”, enligt tyska nyhetsbyrån DW.²⁸ Kremles officiella

ståndpunkt hade redan tidigare framförts av chefen för utrikesunderrättelsetjänsten SVR Sergej Narysjkin.²⁹ Enligt den hade Ryssland inget annat alternativ än att sluta avtal med Tyskland. Flera kända ryska politiker har vältrat över skulden även på Polen.³⁰

På detta sätt slog Narysjkin de första takterna för Kremls motanfall för att uttradera de katastrofala historiska konsekvenserna av Hitlers och Stalins avtal.³¹ Nyhetsbyrån TASS formulerade Rysslands målsättning som följer den 31 januari 2020:

Ryssland kräver att organisationen OSSE godkänner en resolution som fördömer försöken att skriva om andra världskrigets historia.³²

Här är det dock Ryssland som driver på en historierevision och förutsätter att även andra ska godkänna den återupprättade stalinistiska historieuppfattningen. President Putin själv har i denna fråga använt exceptionellt grovt språk.³³

Under Sovjetunionens sista år kunde liberala politiker, så som den tidigare nämnda Aleksandr Jakovlev tala om andra världskriget i samma termer som i väst. Då Jakovlev den 23 december 1989 presenterade för II folkkongressens deputerade den rapport från kommissionen han ledde, yttrade han:

... den tillförlitliga information som hittills erhållits tillåter oss att återskapa bilden av hur mänskligheten och enskilda stater skred fram med små steg mot andra världskriget, samt att dra sakliga slutsatser utifrån övergripande analys av fakta. Det är beklagligt att man i Ryssland nu återvänder till sovjetidens gamla ”sanningar”.³⁴

Slutord

Efter det att vinterkrigets 80-årsminne försvinner från den offentliga debatten kommer fokus sannolikt att fästas på frågan om den

finländska regeringens aktioner under den sk mellanfreden. Finlands ”förbund” med Tyskland är ett tema som yngre forskargenerationer använt och har åtminstone delvis lyckats rubba gamla föreställningar. Därvid har man medvetet valt att sudda ut helhetsbilden för att få större uppmärksamhet på forskningsresultat om rätt marginella frågor och även för att kunna skuldbelägga Finlands regering och försvarsmakten.

Finlands situation efter vinterkrigets fred var alltså jämt prekär. Lev Trotskijs bedömning av händelserna i nordvästra Europa – *Resultaten från den finska erfarenheten* – den 25 april 1940 beskriver Stalins ångest väl:

Efter mellanperioden sedan Polens uppdelning skedde utveckling [...] på den skandinaviska scenen. Hitler kan knappast ha undvikit att för sin ”vän” Stalin berätta åtminstone i någon utsträckning om sina planer att lägga beslag på de skandinaviska länderna. Stalin åter kunde inte undvika att kallsvetten trängde fram: detta innebar ju Tysklands totala dominans över Östersjön, över Finland och ett hot mot Leningrad. Stalin var tvungen att åter söka tilläggs-garantier mot sin allierade, denna gång i Finland. [...] Stalin tvingades reducera sina målsättningar rörande Finland och förkastade sovjetiseringen av landet.³⁵

Molotovs samtal med Litauens utrikesminister Vincas Krėvė-Mickevičius i Kreml den 30 juni 1940, tre och en halv månad från fredsslutet efter vinterkriget, lämnade inget oklart rörande Sovjetunionens ambitioner även rörande Finland. Av sin samtalspartner krävde Molotov en känsla för realiteter:

Ni måste begripa att de små folken kommer att försvinna i framtiden. Ert Litauen och de övriga baltiska folken, Finland medräknat, kommer att införlivas i de ärorika sovjetfolkens familj. Därför bör ni nu börja göra ert folk bekant med det sovjetiska system som i framtiden kommer att härska överallt

i Europa och som kommer att verkställas snabbare på vissa håll, såsom i de baltiska länderna och senare annanstans.³⁶

Försvarsministern, marskalk Timosjenko, och kommandören för Leningrads militär-distrikt, Meretskoy, hade en ny plan klar i september 1940 (Generalstabens dokument, 1940-09-18) för ett anfall mot Finland efter en 35 dagar lång mobiliseringsfas. I planen ingick 46 infanteridivisioner, en motoriserad infanteridivision, två pansardivisioner, tre pansarbrigader och 13 artilleriregementen. Anfallsmålen var från Viborg till Helsingfors, från Nyslott till St. Michel och från Villman-

strand till Heinola. I norr skulle Finland avskäras från Sverige och Norge.³⁷

Molotov reste till Berlin i november 1940, med målsättningen att få Hitlers godkännande för lösningen av den öppna frågan om Finland. För Hitler gick detta inte längre an, trots att han försäkrade att avtalet med Stalin och intressesfärerna alltjämt var i kraft. På sovjetiskt militärt håll gavs trots det ett nytt direktiv den 25 november 1940 med ordern att kunna nå fram till Bottniska viken på 45 dygn.³⁸ Stalin ansåg emellertid att det inte längre vara klokt att börja ett nytt krig.

Författaren är professor och kallad ledamot av KKrVA.

Noter

1. Churchill, Winston: "The War Situation: House Of Many Mansions", *International Churchill Society*, 1940-01-20, <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1940-the-finest-hour/the-war-situation-house-of-many-mansions>.
2. Kotkin, Stephen: *Stalin, Vol. II, Waiting for Hitler 1929-1941*, Penguin Books, London 2017, s 703-761. Kotkin utvecklar sina tankar om Stalins målsättningar särskilt i kapitlet 12, Smashed Pig.
3. Järv, Harry: *Oavgjort i två krig – Finland-Sovjetunionen 1939-1944*, Samfundet Sverige-Finland (Infomanager Förlag Jan Linder), Stockholm 2006, s 40.
4. Collins, Michael: "Russia releases original Molotov-Ribbentrop Pacts", *UPI Archives*, 1992-10-29, <https://www.upi.com/Archives/1992/10/29/Russia-releases-original-Molotov-Ribbentrop-pacts/1305720334800>.
5. Järv, Harry: "Vinterkriget: Attitydförändringen i Sovjetunionen", *Fenix – Tidskrift för humanism*, nr 1 1989, s 3-11.
6. Op cit, Järv, Harry, se not 3, s 41-47.
7. "Archives Yield Soviet-German Pact", *The New York Times*, 1992-10-30, <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1992/10/30/429192.html?pageNumber=9>.
8. Matierski, Wojciech; Cienciala, Anna M och Lebedeva, Natalia S (red): *Katyn – A Crime Without Punishment*, Yale University Press, New Haven och London 2007, s 254.
9. Niemeläinen, Jussi: "Venäjä julkaisi ensimmäistä kertaa kuvat alkuperäisestä Molotov-Ribbentrop-sopimuksesta ja sen lisäpöytäkirjasta" (Ryssland publicerade för första gången bilderna på Molotov-Ribbentropavtalet och dess tilläggsprotokoll), *Helsingin Sanomat*, 2019-06-03, <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006130014.html>.
10. Яковлев, Александр Н: "Доклад председателя комиссии А. Н. Яковлева 23 декабря 1989 года на II Съезде народных депутатов СССР", A N Jakovlevs kommissions rapport till Sovjetunionens II folkkongress 1989-12-23, *Правда*, 1989-12-24, http://militera.lib.ru/research/1939_uroki_istorii/18.html; Se även Lindpere, Heiki (red): *Molotov-Ribbentrop Pact: Challenging Soviet History*, The Foreign Policy Institute, Tallinn 2009, <https://www.digar.ee/arhiiv/en/books/14082>. Boken innehåller detaljerade uppgifter om Jakovlevs kommissions behandling av ärendet.
11. A Yakovlev's speech to the Congress of People's Deputies during the morning session, December 24th 1989, Appendix 18, i Lindpere, Heiki (red): *Molotov-Ribbentrop Pact: Challenging Soviet History*, The Foreign Policy Institute, Tallinn 2009, s 169-172, <https://www.digar.ee/arhiiv/en/books/14082>.
12. Semirjaga, Michail I: "Neznamenitaja voina" (Det okända kriget), *Ogonjok*, nr 22 1989. https://docviewer.yandex.ru/view/?page=1&*=-tGaYzbZg04x1AoDN8V61Ay9FMrB7InVybC161-nlbLWRpc2stcHVibGljOi8veWxCaobQcWFmTTlrUk1mZk10MUhuWTJZSTY2cmdMUUJkbDJMVkkrMlM1RToiLCJoaXRz-ZSI6ItCe0LPQvtC9oLXQuiAxOTg5LTIyLnBkZiZlsm5vaWZyYW1lIjpmYWxzZSwidWlkIjoiMCIslmRzJjoxNTg4NDg2MzcwNzEwLCJ5dSI6IjI0OTg3Mzg4NzE1ODgoODYzNDcifQ%3D%3D; Skott, Staffan (övers): "Det okända kriget – En historiker kommenterar det sovjetisk-finska kriget", *Fenix*, nr 1 1989 (Harry Järv red).
13. Blomberg, Jaakko, *Vakauden kaipuu – Kylmän sodan loppu ja Suomi* (Längtan efter stabilitet – Kalla krigets slut och Finland), WSOY, Helsingfors 2011, s 137.
14. Manninen, Ohto: "Uutisia historiasta" (Nyheter från historien), *Sotilasaikakauslehti*, nr 3 2001.
15. Op cit, Blomberg, Jaakko, se not 13.
16. Maksimova, Tatjana och Olejnikov, Dmitrii: *Граниты финские, граниты вековые*, Родина 12/1995, *Rodina* 12/1995, http://file.magzdb.org/ul/129/Родина_1995_12.pdf; Skott, Staffan (övers): "Den finska graniten, den urgamla graniten", *Fenix*, nr 4 1994/95 (Harry Järv red).
17. Busjujeva, Tatjana S: "Talvisotaa koskeva venäläinen historian kirjoitus" (Den ryska historieskrivningen rörande vinterkriget) i Vihainen, Timo och Sacharov, Andrej (red): *Tuntematon talvisota – Neuvostoliiton salaisen poliisin kansiot* (Det okända vinterkriget – Sovjetiska hemliga polisens mappar), Edita (Kleio), Helsingfors 2009, s 58.
18. Kolodnikova, Ljudmila P: "Neuvostoliiton ja Suomen sota: Suurvaltojen ja pienten maiden politiikan erityispiirteitä" (Sovjetunionens och

- Finlands krig: Särdrag i stormakters och mindre länders politik), i *ibid*, Vihavainen, Timo och Sacharov, Andrej och Sacharov, s 107.
19. *Ibid*, s 108.
  20. *Ibid*, s 108.
  21. Turtola, Martti: ”Talvisodan tausta” (Vinterkriget bakgrund) i Jauhainen, Hannu (red): *Mikkeli – Talvisodan Päämajakaupunki* (St. Michel – Vinterkrigets högkvarterstad), Savon Sotilasperinneyhdistys Porrassalmi, Helsingfors 2011, s 7.
  22. Aarnio, Matti: *Talvisodan ihme – Itärintaman venäläiskeskitykset ja suomalaisten torjuntavoitot* (Vinterkrigets under – De ryska styrkekoncentrationerna på östfronten och finländarnas avvärjningssegrar), Gummerus, 1966, s 59-76.
  23. *Op cit*, Maksimova, Tatjana och Olejnikov, Dmitrij, se not 16.
  24. Мерецков Кирилл А: *На службе народу* (I fosterlandets tjänst), 1968, <http://militera.lib.ru/memolrussian/meretskoy/index.html>. Om kriget mot Finland 1939–1940 skriver Meretskoy i kapitlet *Финская кампания* (Den finska kampanjen), <http://militera.lib.ru/memolrussian/meretskoy/15.html>
  25. Snyder, Timothy: *Vägen till ofrihet*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2018. Se särskilt kapitlet 3 och 4, s 73-161; Giles, Keir: *Moscow Rules*, Chatham House, London 2019. Se särskilt kapitlet 2 och 3, s 13-58.
  26. Мединский, Владимир: ”Будут жить 28 – Новое о подвиге героев-панфиловцев” (De 28 kommer att leva – Nya uppgifter om Panfilovs hjältares död), *Российская газета (Rossiskaja Gazeta)*, 2018-12-02, <https://rg.ru/2018/12/02/medinskij-nazval-sensaciej-novye-dokumenty-o-geroiah-panfilovcah.html>.
  27. Lewanowich, Cezary (Press officer): ”Europe must remember its past to build its future”, *European Parliament News*, 2019-09-19, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20190917IPR61204/europe-must-remember-its-past-to-build-its-future>.
  28. ”Vladimir Putin condemns EU stance on Nazi-Soviet WWII pact”, *Deutsche Welle*, 2019-12-11, <https://www.dw.com/en/vladimir-putin-condemns-eu-stance-on-nazi-soviet-wwii-pact/a-51636197>.
  29. Naryshkin, Sergey: ”There was NO other way”, *RT*, 2019-08-29, <https://www.rt.com/russia/official-word/467554-nonaggression-pact-ussr-germany/>.
  30. ”‘Poland Started WWII’: Russia Reacts to 80th Commemoration Snub”, *The Moscow Times*, 2019-09-02, <https://www.themoscowtimes.com/2019/09/02/poland-started-wwii-russia-reacts-to-80th-commemoration-snob-a67108>.
  31. ”Disinfo: Poland is largely responsible for WW II”, *EUvsDisinfo*, 2020-02-06, <https://euvsdisinfo.eu/report/poland-is-largely-responsible-for-the-wwii-outbreak>.
  32. ”Russia to urge OSCE to sign declaration on fighting WWII revisionism”, *TASS*, 2020-01-31, <https://tass.com/politics/1115189>.
  33. ”‘We’ll shut your filthy mouth’: Putin says Russia will combat the rewriting of WWII history with new free-to-all archive center”, *RT*, 2020-01-18, <https://www.rt.com/news/478610-russia-fight-history-distortion-putin/>; ”Idea that Hitler & Stalin share equal responsibility for WW2 ‘garbage’ promoted by ‘ignorant people’ in EU Parliament – Putin”, *RT*, 2020-03-10, <https://www.rt.com/russia/482711-wwii-european-parliament-ignorant/>.
  34. *Op cit*, Jakovlev, A N, se not 10.
  35. Trotskij, Lev: ”Итоги финляндского опыта” (Resultat från den finska erfarenheten), *Iskra-Research*, 1940-04-25, <http://iskra-research.org/Trotsky/sochineniia/1940/19400425.html>.
  36. Krėvė-Mickevičius, Vincas: ”Conversations with Molotov”, *Lithuanian Quarterly Journal Of Arts And Sciences, Lituanus*, nr 2 1965, http://www.lituanus.org/1965/65_2_02_KreveMickevičius.html.
  37. Manninen, Ohto: *Miten Suomi valloitetaan – Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939–1944* (Hur Finland erövrar – Röda arméns operativa planer 1939–1944), Edita, Helsingfors 2008, s 123-127.
  38. *Ibid*, s 132-134.